

Фрицюк А.В.,
*аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*

Лилик В.В.,
*аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
ВДПУ імені Михайла Коцюбинського;*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В умовах євроінтеграції майбутній педагог має бути готовим до систематичного оновлення свого багажу знань, освоєння нових технологій та інформаційних джерел, що зумовлені бурхливим розвитком науки і техніки, вміти адаптуватися до цих змін у суспільстві й бути конкурентоспроможним у своїй сфері діяльності, креативним і здатним до постійного саморозвитку [7; 9]. На передній план виходить така якість фахівця, як професійна мобільність, що є запорукою успішності молодої людини в сучасному суспільстві. Отже, виникає проблема формування професійної мобільності майбутніх фахівців у процесі навчання в закладі вищої освіти. Крім того, стрімкий розвиток інтелектуалізації суспільства, загострення конкуренції на зовнішньому і внутрішньому ринках, дисбаланс попиту й пропозиції на ринку праці, нові ціннісні й мотиваційні орієнтації та інші виклики особливо актуалізують проблематику професійної мобільності, яка поруч з академічною мобільністю є необхідною для ефективної професійної підготовки майбутніх педагогів, здатних до саморозвитку [7].

Модернізація економічної та професійної інфраструктури суспільства, становлення ринку праці активізувало міжгалузеве, внутрішньогалузеве, територіальне переміщення працівників, сприяло змінам у номенклатурі професій і кваліфікаційним вимогам, що потребують від фахівців професійного вдосконалення. Ринкова економіка є своєрідним стимулятором мобільності, що спрямовує кваліфікованих працівників на пошук місць кращого застосування своєї праці і здібностей на робочих місцях з високим творчим змістом і платнею за працю. Отже, значна частка працездатного населення, яка вивільняється з виробництва і тимчасово не має роботи, мусить проходити певну

професійну перепідготовку. За цих умов важливим завданням професійної освіти є формування професійної мобільності фахівців як особистісно-професійної якості [5].

Варто зазначити, що проблема мобільності в економіці пов'язана з розглядом професійної мобільності як елементу ринкової організації праці, а саме: відтворення трудових ресурсів, зміни професійного і кваліфікаційного статусу робітників як виробників і споживачів матеріальних благ. Зміни в соціально-економічній сфері потребують розробки та впровадження нових підходів до формування змісту підготовки фахівця. Для забезпечення соціально-економічного розвитку державі потрібні конкурентоспроможні фахівці, які не тільки мають можливість обирати, приймати важливі рішення, а й бути мобільними на ринку праці. Поза сумнівом, сьогодення зумовлює необхідність пошуку нових підходів до підготовки фахівців, найголовнішими рисами яких є освіченість, професійна компетентність, самостійність, здатність до адаптації, професійна мобільність, професійна зрілість, здатність до творчості, самоорганізації, саморозвитку, освіти впродовж життя [1; 7; 8; 9].

Процес формування професійної мобільності – складний, багатоаспектний, пов'язаний з оновлюваними функціями освітньої діяльності закладів вищої освіти. На нинішньому етапі мета вищої школи – підготувати до високопрофесійної, творчої праці кожного спеціаліста за умов повного розкриття його здібностей з можливостями реалізації особистих інтересів. При цьому професіоналізм потрібно розуміти не тільки як конкретну підготовку до визначеного виду діяльності, а й як спеціалізацію, спрямовану на певний вид діяльності в конкретних ринкових умовах. Професійна мобільність є складним феноменом, специфіка якого пов'язана зі сферою фахової діяльності особистості. Професійна мобільність залежить від рівня розвитку самої особистості, її здатності, готовності й прагнення активно впливати і перетворювати об'єктивну реальність. Професійна мобільність майбутнього фахівця є істотно важливою і невід'ємною складовою його професійної діяльності [1].

Підвищення рівня професійної мобільності необхідно Україні не тільки для того, щоб подолати негативний ефект від реструктуризації економіки, але й для того, щоб успішно розвиватись у майбутньому. В сучасному динамічному світі нові сфери діяльності виникають дуже часто, а технічний прогрес

практично повністю змінює уявлення про умови праці в старих галузях. Як наслідок, навіть протягом життя одного покоління можуть відбуватися серйозні структурні перебудови економіки. Тому необхідно бути готовим до того, що здобутої освіти буде недостатньо й упродовж життя необхідно буде постійно підвищувати рівень освіти, або зовсім змінювати сферу діяльності. Ті країни, в яких професійна мобільність робітничої сили висока, можуть швидко розвиватися, не зазнаючи тривалих економічних катаклізмів, тоді як у більш інертних країнах можливі серйозні затримки та відставання розвитку у разі недостатньої мобільності трудових ресурсів [3].

Варто зазначити, що проблема професійної мобільності не нова, але ще донедавна вона була традиційним предметом дослідження у соціології. Соціологи (П.Сорокін, С.Ліпсет, Р.Бендікс, Т.Заславська, Р.Ривкіна, Е.Саар, Г.Чередниченко та ін.) зосереджують основну увагу насамперед на переміщеннях індивідів, шансах на кар'єру, а також фактах її усвідомлення, на цілях і мотивах професійної мобільності, соціальній адаптації. У працях американських соціологів висвітлюються питання, пов'язані з проведенням досліджень, використанням понять, залученням статистики до обробки емпіричної інформації для вивчення соціальних переміщень. Емпіричне дослідження мобільності має бути зосереджене на аналізі умов, що впливають на професійні досягнення та мобільність у межах певного суспільства.

Професійну мобільність визначають як переміщення індивідів, груп та цінностей у професійному просторі. Вона містить усі зміни місця індивіда або групи у професійній структурі, що склалася в суспільстві, а саме різноманітні зміни змісту, характеру й умов праці робітників, які стосуються зміни їх статусних характеристик. Професійна мобільність відображається у зміні фаху, кваліфікації, посади, місця роботи, підприємства, галузі, сектора економіки.

Існує підхід до професійної мобільності, як до форми соціальної мобільності. Професійна мобільність розглядається як зміна трудової позиції або ролі робітника, обумовлена зміною місця роботи чи професії. У понятті професійної мобільності розрізняють об'єктивний, суб'єктивний та характерологічний аспекти. Об'єктивний аспект включає науково-технічні й соціально-економічні передумови, а також сам процес зміни

професії. При чому, на відміну від радянських часів, коли головним фактором, що стимулював професійну мобільність, були науково-технічні досягнення, які прискорювали процес виникнення нових професій і потребували перекваліфікації робітників, сьогодні більш значущими стали фактори розвитку ринкових відносин [3]. Суб'єктивний аспект означає процес зміни інтересів робітника та акт прийняття рішення про зміну місця роботи або професії. З характерологічної точки зору важливою є схильність людини до зміни предметної діяльності.

Професійна мобільність передбачає готовність робітника за необхідності опанувати нову для себе професію. Вона обумовлена тим, що робітники володіють додатковими професіями, мають певний ступінь їх засвоєння, добру базову підготовку (як умову швидкого засвоєння нової професії), мотивацію, налаштовану на зміну трудової діяльності. Причини, що стримують міжпрофесійний рух робітників, полягають у небажанні їх покинути професію, на засвоєння якої було покладено багато сил і часу, можливому довготривалому періоді професійної адаптації (що може викликати зниження кваліфікації та заробітку), вузькому наборі професій, для яких наявні вакантні робочі місця на підприємстві (широкий вибір вакансій на зовнішньому ринку праці сприяє здійсненню горизонтальної професійної мобільності). Професійна мобільність безпосередньо пов'язана з плінністю робочої сили.

Стосовно професійної мобільності найбільш значущим є виокремлення типів особистості потенційно схильних до мобільної або стабільної поведінки та типів особистості, що по-різному оцінюють порівняльну значущість тих чи інших робочих місць.

Практика свідчить, що різні типи особистостей, що знаходяться в аналогічній об'єктивній ситуації, реалізують різні моделі трудової поведінки: більш здібні індивіди іноді крокують службовими сходами значно повільніше, ніж менш здібні, але орієнтовані на кар'єру; одні змінюють професію задля кращих умов, інші – протистоять зміні фаху; частина людей під впливом економічної та професійної культури, що руйнується, засвоює нову культуру, а інша частина – лишається відданою попередній. Особи з різним типом особистості по-різному пристосовуються до життєвих обставин, виробляють різні (традиційні й інноваційні) стратегії адаптації до кризи, серед яких стратегія пристосування,

настанова на будь-яку постійну роботу і гарантовану зайнятість, стратегія зміни професії, одночасної зайнятості на декількох роботах. Однак, деякі робітники, що здатні до мобільності, не використовують її через відсутність відповідної мотивації. Мотиваціями можуть виступати: орієнтація на творчість або відтворення шаблонів, на виконання вимог або очікувань соціального оточення або нонконформізм до нього, на пасивне прийняття соціально заданих знань та цінностей або на їх самостійне вироблення, на власне лідерство або підпорядкованість авторитету інших.

Отже, психологи розглядають професійну мобільність як готовність і здатність фахівця до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії, успішного «переключення» на іншу діяльність або зміни видів діяльності; що забезпечують ефективність нової професійної діяльності тощо. У педагогічних дослідженнях професійна мобільність розглядається як інтегративна якість особистості, що дозволяє їй бути соціально активною, конкурентоздатною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку і модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності; якість особистості, яка є необхідною для її успішності в сучасному суспільстві, проявляється в діяльності та забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість ключових компетенцій та ключових кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище [2]. У педагогіці поняття «мобільність» розуміється як внутрішнє самовдосконалення особи, засноване на стабільних цінностях і потребі в саморозвитку, симптом її внутрішньої свободи. Соціальні педагоги розглядають мобільність як найважливіший аспект соціалізації людини, постійну потребу в новій інформації, реакцію на різноманітність стимулів, готовність до зміни місця роботи або проживання, належність до соціальної групи [4].

Професійна мобільність - це інтегративна якість, що поєднує в собі, як сформовану внутрішню потребу особистості у змінах, розвинуті когнітивні здібності та певні особистісні якості, так і знання та вміння, що визначають готовність до прийняття рішень при змінах у професійній діяльності. Тобто професійна мобільність, з одного боку, це готовність, а, з іншого боку, здатність до прояву активності при зміні професійних функцій у

зв'язку з реалізацією виробничої необхідності. До критеріїв професійної мобільності автор відносить: ціннісно-мотиваційний – характеризує здатність до усвідомлення своїх потреб у полі можливих професійних сфер діяльності, мотивації досягнення успіху, саморозвитку; установки на самоактуалізацію, самореалізацію і кар'єрне зростання; оптимістичне сприйняття дійсності об'єктної необхідності зміни професії; прогностичний – характеризує здатність прогнозувати свою професійну діяльність, передбачати можливі зміни і їх наслідки; операціональний – характеризує здатність проектувати свою професійну діяльність, володіти алгоритмами, прийомами, способами, методами вирішення професійних проблем і завдань, що виникають; рефлексивний – характеризує здатність усвідомлення й адекватного оцінювання власних професійних і особистісних можливостей, професійних дій.

Готовність до вияву мобільності майбутнього фахівця передбачає суб'єктний і діяльнісний критерії, вважає Н. Головня. Суб'єктний критерій характеризується рефлексивним показником досвіду студента (уміння оцінювати сформовану ситуацію й оцінювати свої можливості) і спрямованістю подолання складної ситуації (потреби, мотиви, світогляд, установки, цілі), вольовими рисами (рішучість, наполегливість, самовладання, самостійність, ініціативність), потребою в суб'єкт-суб'єктній взаємодії у процесі професійного становлення. Діяльнісний критерій характеризується такими показниками, як відкритість до змін, здатність до цілеспрямованості, планування дій, проектування власного професійного розвитку й досягнення професійно важливих компетенцій у розв'язанні педагогічних завдань; уміння знаходити оптимальний вихід зі складних ситуацій й аргументувати варіант вибору рішення, якість обґрунтованості явищ професійної діяльності, активний вияв у спеціально змодельованих умовах, усвідомленість, широта, інтенсивність, стійкість спрямованості на досягнення високих результатів діяльності [6].

Нині досить часто використовують поняття віртуальної та академічної мобільності. Академічна мобільність надає можливість для студентів, викладачів, адміністративно-управлінського персоналу закладів вищої освіти «переміщуватися» з одного до іншого як на європейському, так і на національному рівні. Віртуальна форма мобільності передбачає можливість навчатися,

викладати та займатися науковими дослідженнями в іншому закладі освіти засобами дистанційних та телекомунікаційних технологій (дистанційна освіта, електронне навчання, професійна інтернет-комунікація). Під час світової пандемії Covid-19 віртуальна форма мобільності набула особливого значення і популярності через неможливість здійснювати академічну мобільність. У цей період єдино можливими виявилися дистанційне навчання та налагодження професійної інтернет-комунікації.

На нашу думку, обидва, названі вище види мобільності, варто обов'язково використовувати у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах євроінтеграції, оскільки це позитивно впливатиме на формування їхньої готовності до професійної мобільності.

Список використаної літератури:

1. Галушак І. Формування професійної мобільності майбутнього економіста. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. URL: https://www.researchgate.net/publication/337406669_FORMUVANNA_PROFESIINOI_MOBILNOSTI_MAJBUTNOGO_EKONOMISTA
2. Захарчин Г. М. Професійна мобільність персоналу як складова адаптаційної політики підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2017. № 863. С. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2017_863_9.
3. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2005. 20 с.
4. Клименко Ю. А. Педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_58_2/72.pdf
5. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2006. 20 с.
6. Головня Н. Рівні і критерії готовності майбутнього педагога до професійної мобільності. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 41. С. 31-36.
7. Фрицюк В. А. Професійний саморозвиток майбутнього вчителя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць*. Випуск 39 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. С. 247-250.
8. Фрицюк В. А. Адаптація студентів до навчального процесу у вищому педагогічному навчальному закладі. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія*. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2007. Вип. 20. С. 166-171.
9. Фрицюк В. А., Фрицюк В. М. Особливості розвитку креативності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Випуск 1 (36). С. 87-96.